

De hoofdbedekking bij vrouwen in de ECV-kerken van de provincie Antwerpen

*Inleiding*¹

Er is de laatste jaren veel aandacht gekomen voor religieuze hoofdbedekking. De hoofddoek bij moslimvrouwen is daar het bekendste voorbeeld van, maar we vinden religieuze hoofdbedekking ook buiten de islam terug. Zo zijn er bepaalde denominaties – kerkelijke stromingen – binnen het protestantisme waar men vindt dat vrouwen tijdens de samenkomsten hun hoofd zouden moeten bedekken. Een belangrijk voorbeeld van zo'n denominatie is de evangelische Broedergemeente – ontstaan als een piëtistische opwekkingsbeweging in de eerste helft van de 18e eeuw. In deze kerken was het gebruik van de hoofdbedekking vanaf het begin aanwezig en wordt tegenwoordig nog steeds gehandhaafd. Uit deze kerkelijke achtergrond kwamen de oprichters van de Evangelische Christengemeenten Vlaanderen (ECV).

De ECV is een via de Federale Synode van Protestantse en Evangelische Kerken in België bij de Administratieve Raad van de Protestants-Evangelische Eredienst (ARPEE) vertegenwoordigde vrij jonge denominatie. De oprichters van deze kerken introduceerden het gebruik van de hoofdbedekking tijdens de zondagse samenkomst en de doordeweekse gebedsavonden. Dat gebruik maakt deel uit van het Religieus Immaterieel Cultureel Erfgoed (RICE) – religieuze gewoontes en gebruiken – van ons land. Tegenwoordig is dat gebruik echter erg afgezwakt. Omdat het belangrijk is om RICE dat dreigt te verdwijnen te borgen, willen we dat ook met dit gebruik doen. De eerste stap is dan het beschrijven van het bedreigde erfgoed. In het geval van de hoofdbedekking in de ECV-kerken is het de bedoeling dat dit gebruik per provincie in kaart gebracht wordt. Dit onderzoek maakt daarmee een begin door het gebruik in de drie ECV-kerken van de provincie Antwerpen te beschrijven. Eerst wordt de algemene achtergrond van het gebruik in Vlaanderen en de verandering door de jaren heen toegelicht. Daarna komt achtereenvolgens de situatie in de drie Antwerpse kerken – Boom, Berchem en Beerse – aan bod.

De achtergrond van het gebruik

In 1972 zag de eerste Christengemeente in Berchem het levenslicht.² Het gebruik van hoofdbedekking tijdens de samenkomst in die kerken is zo oud als de ECV zelf. De missionarissen die de eerste kerken stichtten – Richard Haverkamp en Herb Shindelga – kwamen allebei uit een Broedergemeente in Canada en hebben dit gebruik vanaf het begin geïntroduceerd. Henk Gelling, een andere pionier en eveneens uit Canada afkomstig, zegt hierover: “We wilden niet een denominatie van daar naar hier overhevelen, maar er waren bepaalde dingen die we wel geloofden en waar we achter stonden en één daarvan is de hoofdbedekking.”³

Haverkamp en Shindelga wilden terug naar de oorsprong van de christelijke kerk zoals die in het Nieuwe Testament wordt beschreven. “We leerden de mensen de Bijbel zo letterlijk mogelijk te nemen, behalve als het niet mogelijk was.”⁴ Zo'n letterlijke interpretatie wordt ook toegepast op het elfde hoofdstuk van het Bijbelboek 1 Korintiërs, waar in de verzen 2-16 gezegd wordt dat het een schande is als een vrouw in de dienst geen hoofdbedekking draagt. In vers 5 lezen we bijvoorbeeld: “Maar een vrouw maakt haar hoofd te schande wanneer ze met onbedekt hoofd bidt of profeteert, want ze is in dat geval precies hetzelfde als een kaalgeschoren vrouw.”

¹ Henk Gelling, geïnterviewd door Marina Lamparter, Heverlee, 15 maart 2013.

Richard Haverkamp, e-mail aan Marina Lamparter, 18 maart 2013.

Koen Schelstraete, geïnterviewd door Marina Lamparter, Berchem, 26 maart 2013.

Raymond Hausoul, telefoongesprek met Marina Lamparter, 5 maart 2013.

² Evangelische Christengemeente Berchem, “Geschiedenis,” Evangelische Christengemeente Berchem, <http://christengemeenteberchem.be> (geraadpleegd op 16 april 2013).

³ Gelling, interview.

⁴ Haverkamp, e-mail.

Volgens de ECV gaat het in deze verzen over een door God ingestelde orde, waarbij Jezus Christus onder God staat, de man onder Christus en de vrouw onder haar man. Ze benadrukken wel dat het hier niet om een minderwaardige positie van de vrouw ten opzichte van haar man gaat. Immers, zo wordt geargumenteed, Christus is toch ook niet minderwaardig aan God? De hoofdbedekking wordt zo gezien als een symbool van de orde die God in de hele wereld heeft ingesteld, en dus ook in de kerksamenkomst. Bovendien staat er in dezelfde verzen ook dat het een schande is als een man met bedekt hoofd bidt en profeteert. Het in de samenkomst dragen van hoofdbedekking door de vrouwen gaat dus samen met het ontbloten van het hoofd door de mannen. Omdat tegenwoordig de meeste mensen in het dagelijkse leven geen hoofdbedekking meer dragen, valt het opzetten ervan door vrouwen natuurlijk meer op dan het afzetten ervan door mannen. Omdat het Bijbelvers spreekt over elk publiekelijk bidden en profeteren, werd het gebruik toegepast op alle kerkelijke samenkomsten, dus ook op doordeweekse Bijbelstudies.

In de meeste niet bij de ECV aangesloten protestants-evangelische kerken en denominaties worden deze verzen gezien als gebonden aan de toenmalige cultuur. Vaak erkent men wel de orde God, Christus, man en vrouw, zonder daarbij het dragen van hoofdbedekking als een tijdloze uitdrukking hiervan te beschouwen.

Verandering door de jaren heen

In de beginjaren bestonden de jonge kerken van de ECV bijna uitsluitend uit nieuwe bekeerlingen voor wie het evangelisch-christelijke geloof volstrekt nieuw was. Stap voor stap instrueerden de leiders hen aan de hand van het Nieuwe Testament over de kerk, gebed, het avondmaal, de doop en de hoofdbedekking. Henk Gelling vindt dat hij en zijn medewerkers een hele mooie positie bekleedden, omdat ze de mensen vanaf het begin in dat leerproces konden begeleiden. Richard Haverkamp beaamt dat. Hij herinnert zich hoe eenvoudige christenen toen de Bijbeltekst in 1 Korintiërs 11 gewoon letterlijk namen en geloofden dat de Bijbel leerde dat de vrouw haar hoofd moest bedekken tijdens de gemeentesamenkomst. Wel waren er ook in de beginjaren al een aantal medewerkers binnen de ECV die een andere mening toegedaan waren. Zo werden in 1977 in Limburg drie kerken gesticht door een medewerker die van mening was dat dit Bijbelse gebod vandaag de dag niet meer nodig is. In deze kerken werd dit gebruik dan ook nooit ingevoerd. Omdat het volgens de andere ECV-leiders toch niet tot de fundamentele geloofswaarheden behoorde, werd daartegen geen bezwaar aangetekend.

In de jaren '80 kwam er echter meer discussie over deze kwestie. Er zijn verschillende factoren die hieraan ten grondslag kunnen liggen. Doordat de leden steeds meer contact kregen met gelovigen uit andere protestants-evangelische denominaties waar geen hoofdbedekking gedragen werd, rezen er steeds meer vragen over dit gebruik. Volgens Henk Gelling verminderde de eensgezindheid over dergelijke kwesties ook door een groeiend informatieaanbod. Een andere factor van belang was de opkomst van de islam. Omdat de hoofddoek bij de islam werd gezien als een symbool van onderdrukking van de vrouw, wenste men binnen de ECV niet dat een gelijkaardig gebruik in hun denominatie hiermee geassocieerd zou worden. Hierdoor raakte het gebruik van de hoofdbedekking in de loop der jaren in onbruik. Tegenwoordig zijn er meer ECV-kerken waar vrouwen geen hoofdbedekking dragen dan kerken waar dat wel nog gebeurt. "Als de leiding van een lokale kerkgemeenschap dit gebruik niet ten volle ondersteunt, gaat de hoofddoekdracht in snel tempo achteruit," wat Henk Gelling betreurt.⁵ Wat wel opvalt – zo merkt Raymond Hausoul, een ECV-medewerker, op – dat in de kerken waar Henk Gelling en Richard Haverkamp rechtstreeks bij betrokken waren, veel langer aan dit gebruik werd vastgehouden dan in de andere.

Boom⁶

---

⁵ Henk Gelling, geïnterviewd door Marina Lamparter, Heverlee, 15 maart 2013.

⁶ Theo Le Jeune, geïnterviewd door Marina Lamparter, (plaats), 14 maart 2013.
Mark Paridaens, geïnterviewd door Marina Lamparter, Heverlee, 15 april 2013.

De ECV-kerk in Boom werd in 1981 opgericht onder leiding van Theo Le Jeune – oudste (een leidinggevende in de kerk) van de Christengemeente van Berchem – en Rinus Pieper, medewerker van de Belgische Evangelische Zending (BEZ). Ze wilden samen een kerk stichten die oorspronkelijk onder de verantwoordelijkheid van de BEZ zou vallen. Toen dit uiteindelijk niet doorging, sloot men zich aan bij de ECV. Dit verklaart waarom veel karakteristieken van ECV-kerken – waaronder de hoofdbedekking – hier niet terug te vinden zijn. Theo Le Jeune zelf kwam namelijk zelf tot bekering in een protestantse kerk waar dit gebruik niet gangbaar was. Ook de BEZ, waaraan Rinus Pieper verbonden was, kende dit gebruik niet. Hierdoor moedigden beide mannen het gebruik ook niet aan in hun kerk, al werd er nooit officieel een leerstellige positie hierover ingenomen. Onder andere door contact met leden van andere ECV-kerken, werd de kwestie wel van tijd tot tijd door leden ter sprake gebracht. Het antwoord dat alle kerken nu eenmaal verschillend zijn, was volgens Theo Le Jeune afdoende. Tijdens Bijbelstudies kon men dan de tekst in 1 Korintiërs 11 behandelen en aan de hand hiervan werd uitgelegd waarom dit gebruik in sommige andere kerken wel gangbaar was. De oudsten van de kerk in Boom interpreteren de passage als historisch en cultureel bepaald, waardoor de richtlijnen van de apostel Paulus – de schrijver van 1 Korintiërs – niet meer dwingend van kracht zijn in hun kerk. De leden werden echter volledig vrij gelaten een eigen keuze te maken. In de praktijk heeft tot op heden nooit een vrouw een hoofdbedekking gedragen tijdens kerkelijke bijeenkomsten.

Berchem⁷

Berchem is de oudste ECV-kerk, die in 1972 door het echtpaar Richard en Marina Haverkamp oorspronkelijk in Edingen werd gesticht.⁸ Als overtuigde voorstanders van het gebruik, introduceerden ze deze leer van meet af aan en brachten de vrouwen dit ook in praktijk. Nieuwkomers namen het gebruik stevast over doordat ze zagen dat het algemeen door de vrouwen werd toegepast. Er werd niet specifiek over dit onderwerp gepreekt. Officieel was het niet verplicht, maar men voelde wel aan dat dit van vrouwen verwacht werd. Tijdens Bijbelstudies werd de Bijbelse achtergrond ervan uitgelegd en eventuele vragen beantwoord. In de beginjaren stond het gebruik nauwelijks ter discussie. Sommige vrouwen droegen hun hoofddoek vooral omdat alle anderen het ook deden, maar dat zorgde verder niet voor problemen.

De meeste vrouwen brachten hun eigen hoofddoek mee, doorgaans driehoekige kanten sjaaltjes die men over het hoofd drapeerde om hem daarna rond de nek te slaan. Het konden ook zijden sjaaltjes zijn. Een vrouw vertelde dat ze haar eigen sjaaltje had gehaakt. Voor vrouwen die zelf geen hoofdbedekking bij zich hadden, waren er extra sjaaltjes voorzien. Aanvankelijk deden de vrouwen na de samenzang – het eerste deel van de zondagse dienst – hun hoofdbedekking op en zetten die pas aan het einde van de eredienst weer af. Later, toen er verschillende meningen over dit gebruik ontstaan waren, droegen sommige vrouwen hun hoofddoek enkel tijdens het uitdelen van het Avondmaal. Niet de leeftijd, maar de (volwassenen)doop was bepalend voor de dracht. Als een vrouw gedoopt was, werd ze als lid van de kerk beschouwd. Vanaf dat moment werd verwacht dat ze een hoofdbedekking zou dragen. De hoofdbedekking bleef aanvankelijk niet beperkt tot de zondagse eredienst, maar werd ook toegepast bij doordeweekse bidstonden.

In de jaren '80 kwam het gebruik ter discussie. De vraag was of het hoofdbedekkingsgebod uit 1 Korintiërs 11 al dan niet tijds- en cultuurgebonden was. Eén invloedrijke leidinggevende meende van wel, wat zorgde voor strubbelingen. Doordat de meerderheid zijn redenering volgde, ging het gebruik snel achteruit en was het op enkele jaren tijd vrijwel verdwenen. De weinige vrouwen die wel nog achter het gebruik stonden zijn er ook bijna allemaal mee opgehouden om geen negatieve reacties op te roepen – of 'niet tot aanstoot te zijn', zoals dat in protestants-evangelische kringen

---

⁷ Voor dit gedeelte werd de informatie uit interviews met vier vrouwen en één man uit de kerk te Berchem verwerkt. De geïnterviewden representeren verschillende leeftijdsgroepen. Om de privacy van de ondervraagden te respecteren, zullen hier geen namen genoemd worden.

⁸ Evangelische Christengemeente Berchem, “Geschiedenis,” Evangelische Christengemeente Berchem, <http://christengemeenteberchem.be> (geraadpleegd op 16 april 2013).

genoemd wordt.

Het dragen van hoofdbedekking had niet voor iedereen dezelfde betekenis. Een aantal vrouwen zijn heel blij dat dit gebruik nu in onbruik geraakt is. Anderen betreuren dit eerder. Voor een vrouw symboliseert het haar wil zich echt te onderwerpen aan haar man en aan God, ook al lukt dat niet altijd. Thuis draagt ze tijdens het bidden nog steeds een hoofdbedekking. In de kerk doet ze dat niet meer, om niet op te vallen of negatieve reacties uit te lokken. Toch heeft ze, overtuigd van de universele geldigheid van dit gebod, “inwendig in feite wel een hoofddoek op.” Een andere vrouw ziet de hoofdbedekking enkel als een teken van eerbied voor God. Voor haar drukt het geen onderdanigheid uit naar haar man, omdat de man zo boven de vrouw geplaatst zou worden, wat volgens haar niet past bij een gelijkwaardige relatie. Een derde vrouw vindt het gebruik op de eerste plaats een uiting van respect voor de Bijbel, het Woord van God. Op de tweede plaats drukt het respect voor haar echtgenoot en de andere mannen in de kerk uit. Een belangrijke kanttekening is dat de ondervraagde vrouwen vertelden dat hun mannen hen volledig vrijlaten wat de hoofdbedekking betreft. Het is een keuze die de vrouwen zelf moeten maken.

Tegenwoordig zijn er nog maar twee vrouwen die hun hoofd bedekken tijdens de samenkomst. De ene kwam in 1995 over na de sluiting van de ECV-kerk in Beveren. De andere vrouw kan de samenkomst niet meer regelmatig bezoeken wegens gezondheidsproblemen. Meestal zit er dus maar één vrouw met bedekt hoofd in de dienst. Ondertussen is de discussie over het onderwerp bekoeld en wordt er nauwelijks nog over gepraat, noch onder de vrouwen, noch onder de leidinggevendenden. Bovendien heeft er een generatiewissel plaatsgevonden. Voor de nieuwe mensen speelt deze kwestie helemaal niet. De ouderen die het verdwijnen van het gebruik hebben meegemaakt, waren of positief, of hebben zich neergelegd bij de nieuwe meerderheidsvisie. De jonge mensen van hun kant hebben respect voor de mening van de ouderen die er wel nog voorstander van zijn.

Iedereen hier lijkt het er nu over eens te zijn dat het al dan niet dragen van een hoofdbedekking geen kardinaal geloofspunt is waarover uitgebreid gediscussieerd moet worden, maar een keuze die ieder persoonlijk voor God moet kunnen verantwoorden.

Beerse⁹

In 1974 werd de Christengemeente in Beerse gesticht door Richard Haverkamp. Net als in Berchem introduceerde hij ook hier het gebruik van de hoofdbedekking. In de beginjaren leefden alle vrouwen dit gebruik na tijdens de samenkomsten en de gebedsavonden. De kerkleiding zag er actief op toe dat het werd nageleefd. Nieuwkomers in de kerk kregen iemand van de kerkleiding op bezoek die aan de hand van de Bijbel het verplichtend karakter van het gebruik uitlegde.

De eredienst begon met een zanggedeelte, waarna de kinderen naar de 'zondagsklasjes' gingen om op hun niveau Bijbels onderwijs te krijgen. Op dat moment zetten de vrouwen hun hoofddoekjes op om ze pas weer af te doen aan het einde van de eredienst. Sommigen hadden hun eigen doekje, wat best kleurrijk kon zijn. Ook hier had de kerk hoofddoekjes in voorraad, die na het zanggedeelte in een mandje werden doorgegeven. Deze waren wit of zwart en gemaakt van een op kant lijkende stof. Alle vrouwen, ook bezoekers, waren verplicht aan dit gebruik deel te nemen.

Wanneer het gebruik van de hoofdbedekking wat afzwakte in de loop der jaren, werd er een Bijbelstudie aan dit onderwerp gewijd. Een belangrijke Bijbeltekst die het gebruik moest onderbouwen, was Efeziërs hoofdstuk 5, vers 22-24, waar staat: “Vrouwen, weest aan uw man onderdanig als aan de Here, want de man is het hoofd van zijn vrouw, evenals Christus het hoofd is zijner gemeente. [...] Welnu, gelijk de gemeente onderdanig is aan Christus, zo ook de vrouw aan haar man, in alles.” In preken kwam dit soms ook ter sprake, waarbij de onderdanigheid van de vrouw erg benadrukt werd.

In de periode van 1990 tot 1997 nam het gebruik langzamerhand af, om weer een nieuwe impuls te

---

⁹ Dit stuk is gebaseerd op het schriftelijk verslag van een van de leden van de kerk in Beerse. Wegens omstandigheden was het niet mogelijk om nog andere kerkleden over dit onderwerp te interviewen.

krijgen door de komst van missionarissen uit Canada. Het echtpaar was een sterke voorstander van het dragen van hoofdbedekking. Toen zij echter in 2000 naar Canada remigreerden, zwakte het gebruik weer af. Vanaf dat moment lieten meer en meer vrouwen hun hoofd onbedekt; eerst tijdens de zondagse samenkomsten en later ook op de doordeweekse gebedsavonden.

In 2003 werden er voor het eerst oudsten en diakenen – helpers van de oudsten die ook een leidinggevende functie hebben – in de kerk aangesteld. Zij schonken weinig aandacht aan het gebruik en lieten de vrouwen vrij om zelf te beslissen. Het is nergens officieel vastgelegd, maar de algemene gedachte leek te zijn dat elke vrouw moet doen wat zij denkt dat God van haar vraagt. Momenteel ziet het er naar uit dat het gebruik van de hoofdbedekking in onbruik geraakt is. Toch wordt er nog steeds over gesproken en is het voor sommigen een gevoelig vraagstuk. In een preek wordt soms op een verhulde manier het verdwijnen van het gebruik betreurd en nog steeds stellen vrouwen van tijd tot tijd bij Bijbelstudies vragen over dit onderwerp.

Conclusie

Uit dit onderzoek blijkt dat in de drie Antwerpse ECV-kerken verschillend wordt omgegaan met het gebruik van de hoofdbedekking. In Berchem was het vroeger een algemeen gebruik, maar nu wordt het nog slechts door twee vrouwen nageleefd. Het is in de kerk ook geen belangrijk gespreksonderwerp meer. In Beerse werd het gebruik van de hoofdbedekking in de beginjaren ook heel breed gedragen. Vergeleken met de kerk in Berchem bleef men hier langer vasthouden aan dat gebruik. Tegenwoordig ligt de hele discussie er nog steeds gevoelig. Boom is de enige ECV-kerk in Antwerpen waar het gebruik niet bij de stichting werd ingevoerd en waar nooit een vrouw een hoofdbedekking gedragen heeft tijdens de samenkomsten.